

Het beheer van gemeentebossen ten dienste van de recreatie*)

D. Bouman

Dienst der landelijke eigendommen der gemeente
Apeldoorn

De toekomstvisie voor een verstedelijkend Nederland biedt uitzicht op een zodanig gedifferentieerd milieu, dat daarin de begrippen wonen, werken, verkeer en recreatie nieuwe gestalte zullen krijgen, met het welzijn van de mens op de voorgrond.

Nederland wordt een gebied met stadsgeweststructuren, agrarische produktiegebieden in de open ruimten, brede communicatiebanen, watersportgebieden met oevers en stranden en parkachtige landschappen van regionale en nationale betekenis.

Indien het magische jaar 2000, waarop het denken gericht is van allen, die het beste met ons land voorhebben, niet zo nabij zou zijn; indien ons wat meer tijd zou worden gegund en wanneer de ontwikkelingen, die de planologen tot grotere activiteit aansporen niet zouden worden verdrongen door weer nieuwe ontwikkelingen, dan zou die toekomstvisie een fraai droombeeld zijn, aan welks verwezenlijking wij gestadig zouden kunnen werken. Dat droombeeld vertoont in 2000 50% meer bos dan wij nu in stand mogen houden, 400% meer parken en plantsoenen in de nieuwe stadsgewesten dan nu voor de inwoners van stad en dorp gereed liggen en nauwelijks enige afknabbeling van de nu voorradige woeste gronden, waaronder de natuurterreinen.

Alleen reeds in de agrarische sector ondergaan een paar honderdduizend hectaren grond een verschuiving naar nieuwe bestemmingen, waaraan echter verwerving en inrichting vooraf moeten gaan. Het is deze aanstaande ontwikkeling en de onzekerheid of dit allemaal financieel wel haalbaar zal zijn, die meer dan ooit grote aandacht doen vragen voor de instandhouding en herinrichting van het huidige Nederlandse bosareaal in al zijn verschijningsvormen.

Dat brengt mij tot het veilige onderwerp, dat mij werd opgegeven: het beheer van gemeentebossen ten dienste van de recreatie, een onderwerp, dat momenteel nog kan worden behandeld aan de hand van vrij veel ervaring en een weinig toekomstverwachting.

Maar voor een beeld van enige tientallen jaren verder zijn er vele onduidelijkheden, zodat ik mij

wel zal moeten beperken, wil ik niet afglijden tot amateur-filosofieën.

Toch is dat wel spijtig, want wat zou het doelmatig kunnen zijn, wanneer de bosbeheerder naast zijn bos-bedrijfsplan de beschikking had over een bedrijfsplan voor de recreatie in het bos, compleet met opbrengsttabellen en leeftijdsklassen. Het zou de bosbeheerder tot steun zijn en zijn inzicht verdiepen, indien hij het publiek in boniteiten zou kunnen indelen. In zulk een plan zou het natuurpad de omloop heten en een kortere wandeling het loopje van Weise.

Nu propageer ik met dit zijsprongetje geenszins de instelling van een nieuwe leerstoel, maar wel zou het nuttig zijn om eens wat gerichter te denken over het fenomeen van de openluchtrecreatie, waarmee, naar de studie van dr. M. C. Tideman ons leert, in 1966 een bedrag van 4,5 miljard gulden was gemeoid.*)

Omdat wij nu eenmaal niet buiten hanteerbare en vergelijkbare begrippen kunnen, zullen we er toch niet aan ontkomen om op de een of andere manier het nut van de recreatie in geldbedragen uit te drukken. Wat wij behoeven is voer voor computers: laten de denkende machines eens het antwoord geven op hetgeen de mensen nu nog niet kunnen opbrengen of uitbrengen: de meetbare waarde van het ongestoord verblijf in het natuurveld, gedurende een dag, een weekend of een week. Laten we die waarde eens vergelijken met die van verbruiksgoederen, die slijten, giftig zijn, dik maken en vele andere kunststoffen.

Er is mij nog een andere beperking opgelegd. Bosbeheer ten dienste van de recreatie heeft van de aanvang af (en dat is wat de gemeenten betreft, al zo'n vijftig jaren geleden begonnen) een toenemende aanspraak gehad op de gemeentekas, een ontwikkeling die echter in de laatste tien jaren bijna ondragelijk is geworden. Ik heb begrepen, dat het subsidiebeleid tot de instandhouding van het Nederlandse bos, waaronder de 40.000 ha gemeentebos, in dit tijdschrift door deskundigen zal worden besproken.

*) Foto's: Dienst landelijke eigendommen, gemeente Apeldoorn.

*) Noot van de redactie: Bij dit bedrag is het toerisme inbegrepen.

Het beheer van het gemeentelijk bosbezit weer spiegelt van oudsher het besef, dat in ons volle, kleinschalige land, het bos een levensgemeenschap is, waarin de mens een eigen plaats inneemt. Ik doel hier niet op de mens als beheerder van of heerser over de natuur, die groei en ontwikkeling planmatig leidt; veeleer is het het wezen, dat, zij het tijdelijk, in het bos verblijf houdt en met wiens aanwezigheid in het bos steeds rekening wordt gehouden.

De opmerking, die hier en daar nog wel eens te beluisteren valt, dat je in het bos nooit een mens ziet, is dan ook voor de gemeentebossen nooit opgegaan. Deze worden in de eerste plaats ten dienste van de bevolking in stand gehouden en ten dienste van de recreatie ingericht met elementen, waarop straks nog wordt teruggekomen.

Zo zien wij op het moment de situatie, dat de gemeenten reeds veel ervaring op het gebied van de recreatie hebben, doch over beperkte financiële middelen beschikken, terwijl voor de nieuw ontworpen groenelementen van formaat miljarden guldens ter realisering zullen moeten worden gefourneerd.

Ook zonder dat het bos specifiek voor de openluchtrecreatie is ingericht heeft het, met name in Nederland, reeds het voordeel ten opzichte van andere landschappen, dat het minimaal is geoccupeerd voor andere doeleinden. Het bos, dat mocht blijven staan, is in de geschiedenis van de mens altijd zichzelf gebleven, nauwelijks beroerd door de uitvindingen en bedenksels van de mens die nu met toenemende snelheid het wereldbeeld gaan veranderen door regeltechnieken en ruimtevaart. In die wereld van robotten en kunststoffen zal het in de bossen en op de heiden goed toeven zijn. De ruim bemeten vrije tijd zal weer meer gaan dienen om kennis en inzicht te verwerven, waardoor geestelijke ontwikkeling allengs meer een algemeen goed wordt.

Het is zeker zinnig bij het publiek in ons overvolle land het bewustzijn aan te kweken, dat natuurbeleving niet alleen maar recreatie is, doch veeleer een bron van fysiek en geestelijk welzijn. Wat de Rijksplanologische Dienst ook voor ideaalbeelden schetst, het raakt de Nederlandse burger niet; hij heeft van de Nota geen notie. De toekomst is voor hem even duister als die in feite voor ons allen is. Daarom is het van des te groter belang onverwijld die recreatievoorzieningen te treffen, die weinig investeringen vragen en in vrijwel al onze gemeentebossen te realiseren zijn. Zij kunnen stellig ertoe bijdragen, dat de lijdzaamheid plaats maakt voor een positief meedenken over de toekomst van ons land. Het is niet uitgesloten, dat over de Nederlandse burger een geest van verzet vaardig wordt, die hem in staat stelt genuanceerder te denken en die hem wat kritischer doet staan tegenover besluitvorming, waarbij de economische maatstaf als enige norm wordt gehanteerd; die hem tijdig tot het inzicht

voert, dat weliswaar de welvaart ons steeds meer vrije tijd bezorgt, en ons tot gemakkelijker werken in staat stelt, maar ons in feite steeds verder van het welzijn afvoert.

Welke zijn nu die eenvoudige mogelijkheden welke de beheerder van de gemeentebossen ten dienste van de recreatie ter beschikking staan?

Het natuurpad

Er werd al veel geschreven en gesproken over de vervlakking van het leven in de grote bevolkingscentra. De mens zou steeds meer van de natuur vervreemden; zich uitende in die zin, dat vele stadbewoners het natuurlandschap niet binnegaan, als bevreesd voor de verlatenheid, de kans op verdwalen, de onbekende gevaren.

Honderdduizenden verkiezen een verblijf in een gecultiveerd landschap, waar de medemens vertoeft, op de bermen van verkeerswegen, aan stranden en in uitspanningen.

In het veilige harnas van een automobiel wagen groepjes zich nog over enige afstand op de bospaden, doch zij picknicken niet zelden met de rug tegen de spatborden.

Vele natuurliefhebbers werpen zich op, om dit deel van het Nederlandse volk te bewegen hun schroom te overwinnen, maar meer natuurliefhebbers maken zich vrolijk over deze bermrecreanten en spreken in "eigen kring" daarover in hooghartige bewoordingen. Natuurbeschermers bewaken in het belang van de wetenschap gebieden tegen te grote belangstelling en dat is stellig verantwoord, zolang deze afweer niet voortspruit uit de miskenning van het feit dat de grote massa ruimte behoeft.

In de laatste jaren dringt het begrip voor de relatie tussen bos en recreatie ook bij de meest fervente bosbouwers, hoewel een afweer tegen de wel eens in jagerskringen zogenoemde "roodverbrande, zwetende, transistor- en feestneusdragende horden" nog onmiskenbaar is. Men denkt nog steeds aan bos- en heidebranden en aan wildverstoring.

Het is echter een benadering die tot niets leidt, want deze overigens tendentieuze geschilderde horde komt (nog) niet in het bos. Het komt mij voor, dat het niet de taak van de gemeente is te speuren naar zielen, die met enige introductie nog wel te winnen zijn voor verkenningen in het natuurveld. Het onderwijs, goede jeugdbewegingen, zoals de padvinderij, de NJN en het IVN met zijn natuurgidsen kweken jaarlijks ongetwijfeld vele kandidaten.

Wel heeft de gemeente naar mijn mening een taak de zeer grote groep van verwijderden, die nochtans elk jaar de steden ontlopen, te leiden in een landschap, dat minder woest en bijster is en uitnodigt tot wandelend verdergaan en dat in zich herbergt een aantal objecten, die men zich tot doel kiest.

Een bladzijde uit het gidsje "Langs het natuurpad de Woudhuizen". Een eenvoudige vorm van informatie over de flora die dit pad begeleidt.

In dit streven de mens tegemoet te komen bij het binnengaan van een natuurterrein is het Natuurpad een indrukwekkend hulpmiddel gebleken. De gedachte van het natuurpad is destijds in de Verenigde Staten ontstaan, waarna het ook in Europa is toegepast, te beginnen in Denemarken (Arhus).

Er zijn twee redenen waarom het natuurpad zulk een opmerkelijke belangstelling heeft. Al de mensen, en dat zijn er vele duizenden, die wegens hun onkunde schroomden deel te nemen aan geannonceerde natuurwandelingen onder deskundige leiding én degenen die halverwege een excursie de groep verlaten, omdat de excursieleider onafgebroken blijft geeft van zijn eigen te ver gevorderde kennis, die

mensen kunnen langs het natuurpad in alle rust kennismaken van hetgeen op eenvoudige labels, opgehangen aan takjes of aan een staafje in de grond geprikt, wordt verhaald. Op primitieve, weinig kostbare maar zeer doelmatige wijze wordt de wandelaar het gehele jaar door attent gemaakt op wat de natuur te bieden heeft. Door de jaargetijden heen wisselt het natuurleven zo veelvuldig, dat het steeds weer een belevenis is de door scherpe opmerkers beschreven kaartjes na te gaan, die aandacht vragen voor boomsoorten, bloemen, herfstverkleuringen, paddestoelen en sneeuwsporen van wild.

Een tweede verklaring voor de grote belangstelling voor het natuurpad is de bewegwijzering. Het is heel

opvallend dat alle wandelaars spontaan hun aarzeling het bos binnen te gaan overwinnen wanneer zij aan het begin van het natuurpad lezen: "Natuurpad, (alleen voor wandelaars), pijlen volgen. Gelieve de aanwijzingen langs dit pad niet te beschadigen. Duur der rondwandeling ongeveer 90 minuten". De omstandigheid dat richtingspijlen kunnen worden gevolgd acht ik in dit verband nog niet van zo grote betekenis als wel de opmerking dat overal langs het pad geschreven aanwijzingen zullen worden aangehouden. Dat blijkt vertrouwenwekkend te zijn. Bij maatregelen om de recreanten in het bos tegemoet te treden komt men als vanzelf op het chapter van de "recreatie-erosie", met een wat vrij woordgebruik voor het verschijnsel dat optreedt bij massale betreding. In dit verband moge ik erop wijzen, dat de beheerders die er nog niet, zoals ik, in geloven, dat spoedig steeds meer transistor-radio's zullen worden thuisgelaten en de veldkijkers meegenomen, zich wel moeten realiseren, dat bewegwijzerde natuurpaden in wezen óók concentraties zijn, zij het zeer langgerekte, zeer smalle concentraties.

Schoolbossen

Bos en heide zijn als regel gaaf gebleven en speciaal het bos heeft door zijn camouflerende coulissenwerking de eigenschap de bezoekers de plezierige suggestie te geven dat nog grote ongerepte ruimten beschikbaar zijn. De opdringende verstedelijking die in de open ruimte oude horizonten een nieuwe sky-line geeft, wordt in bosrijke streken nauwelijks opgemerkt. De betekenis van het Nederlandse bos, naar Europese maatstaven gering in oppervlakte, is daardoor voor de verpozing zoekende mens zeer groot, zodat het zaak wordt onze kinderen reeds op jeugdige leeftijd met deze betekenis vertrouwd te maken, opdat algemene bekendheid tot meer bescherming zal leiden.

In Duitsland, bosbouwland bij uitnemendheid, zijn met deze doelstelling voor ogen, een paar opmerkelijke initiatieven genomen.

De kort na de laatste wereldoorlog opgerichte Schutzgemeinschaft Deutscher Wald heeft zich tot taak gesteld door een aantal maatregelen algemene bekendheid te geven aan de grote betekenis van het bos voor het welzijn van de gehele bevolking. De SDW heeft zijn hoofdzetel in Bonn.

In de Bondsrepubliek zijn reeds afdelingen in negen landen en 204 districten en plaatsen. Voor een excursie naar de dichtstbijzijnde afdeling worden Landesverband Nord-Rhein-Westfalen, met zetel in Düsseldorf en het unieke voorlichtingscentrum "Haus des Waldes" in het Grugapark te Essen aanbevolen. Ongeveer vijftien jaar na een aarzelend begin, telde men in Duitsland reeds 2225 schoolbossen, 67 natuurpaden voor het onderwijs, 7 "Waldheime", 195 schoolplantakkers, 114 groepen van de "Waldwacht"

en 141 groepen van de "Waldjugend" (een vorm van padvinderij). De Schutzgemeinschaft Deutscher Wald, die dit alles stimuleert, wordt gedragen door de actieve samenwerking van duizenden leerkrachten, bosbouwkundigen, gewone leden, jeugdleden. Ook verenigingen, stichtingen en overheidsinstellingen zijn lid.

Ik ben van mening dat de Werkgroep Schoolbossen, die sinds enige tijd aan de hand van de beste gegevens uit de Duitse voorbeelden de toepassing voor Nederland bestudeert, zeer veel steun verdient van de rijksoverheid en de schoolinspecties.

Het initiatief om dit voor toepassing in Nederland te bestuderen werd genomen door de Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij, waar ook het secretariaat is gevestigd. Ik geloof dat een groot deel van het onbehagen dat vandaag bij jong en oud leeft, kan worden verklaard uit de constatering dat men de kijk op zichzelf heeft verloren. De mens is ingehaald en wordt voorbij gestreefd door zijn eigen techniek. Bij langzamerhand alle technische ontwikkelingen is de mens de beperkende factor geworden.

Ook bij maatschappelijke structuren is de individuele persoon onbelangrijk in het schema van functies. Ik ben van mening dat natuurbeleving en natuurbescherming enkele van de weinige middelen zijn, waarmee men kan leren tot zichzelf te komen. Dát aan kinderen te leren in de technische maatschappij die wij nu binnentreden, is een uiterst belangrijk gegeven, waarvoor de lagere-schoolinspecties onverwijld moeten worden gewonnen. Natuurbescherming is de bescherming van een levend erfdeel, dat ouder is dan de mens.

Het is praktisch gemakkelijk uitvoerbaar de schoolklassen uit de grote steden één week per jaar te huisvesten in de in voor- en naseizoen leegstaande jeugdhoeven en kampeercentra in bosrijke streken en duingebieden en daar letterlijk alle schoolvakken te onderwijzen in relatie met het landschap, waarin men vertoeft.

De mens kan geen weerstand bieden aan verstedelijking en de opdringende technocratie, maar wel moet hem compensatie worden geboden. Het recreatief buitenverblijf waarbij wordt overnacht, neemt enorm toe. Het is zeer belangrijk dat onze stedse kinderen vroeg wordt geleerd ook met het natuurlijke ritme van de levende natuur te leven.

Schoolwerkweken

Met het voorbeeld voor ogen van de landgoedkampen, die een grote populariteit genieten, heeft de rector van het gymnasium in Apeldoorn zich enige jaren geleden gewend tot de ANWB met het verzoek de vijfde klassen van het Gymnasium in het kader van de schoolwerkweek te mogen inzetten in een landgoedkamp. Dit heeft geleid tot een overleg met het gemeentelijk bosbeheer in Apeldoorn en sinds

Gebrek aan ruimte maakt een optimaal bodemgebruik noodzakelijk.

enige jaren vindt in het Loenensebos elk jaar een schoolwerkweek plaats voor de leerlingen, meisjes en jongens, van de vierde en vijfde klassen van HBS en Gymnasium, onder leiding van een zestal leraren en leraressen, waaronder kampeerpaspoorthouders.

Er wordt overnacht in tenten op een voormalige voerakker in het bos. Alle leerlingen worden ondergebracht in groepen van zes die zelfverzorgend zijn met dien verstande, dat de kampoude van de groep de benodigde bevoorrading van zijn groep dagelijks bij de kampleiding meldt.

In het bos wordt eveneens in deze groepsverbanden gewerkt. De taken zijn zeer uiteenlopend, zoals opslag van vliegdennen trekken en verbranden, het kampeertrein voor de toekomst vergroten door in een aangrenzend kaalslagterrein takken te verbranden en stobben te rooien, een nieuwe rondhoutbetimmering op een houtschuur aan te brengen, wegen en paden en waterafvoeren opknappen en een schaapskooi carbolineren. Gedurende drie avonden worden door deskundigen lezingen gehouden over bos, landschapsverzorging en natuurbescherming. Een nachtwandeling onder leiding van bosbeheerder en assistenten behoorde eveneens tot het programma. Opmerkelijk is de grote ijver, de teamgeest en de voorkeur voor zwaar en zelfs smerig werk, waarbij lekker gekliederd kan worden. Er is naar mijn mening geen beter middel om jongelui vertrouwd te maken met de belangrijke functie van het bos in de mensengemeenschap, dan door hen in dat bos te

laten werken met het bospersoneel, waarmee zij kunnen praten in hun directe omgeving, door lezingen aan te horen in het bos bij het kampvuur in hun kamp. Al is dit dan maar één keer één week in hun leven. Allen komen later eens terug om te zien hoe een en ander zich ontwikkelt.

De schoolleiding en de leiding van het bos en de leerlingen zijn allen elk jaar weer enthousiast over hetgeen tot stand werd gebracht en daarbij wordt aan materieel voordeel zelfs niet gedacht.

Er is in Nederland geen gebrek aan goede tenten in de laatste week van augustus. In ieder bos is wel een kampplaats te vinden. De watervoorziening kan desnoods uit een gecamoufleerd opgestelde tankwagen van de brandweer komen en de leerlingen kunnen improviseren wanneer zij dat mogen.

Schoolwerkweken in onze bossen brengen jonge Nederlanders en bosbouwers dicht bijeen. Dat is goed voor het wederzijds begrip en beter inzicht in de noden en behoeften en dat is op den duur goed voor een juiste waardering van de betekenis van bos en boomrijke ruimten in ons stadwordend Nederland.

De boomfeestdag

Een ander middel om regelmatig een grote groep kinderen daadwerkelijk met de noodzaak van instandhouding van ons landschap te confronteren, is de jaarlijkse Boomfeestdag.

Deze gedachte is niet nieuw: in Nebraska kende

men in 1872 reeds Arbor Day. Een initiatief van de Food en Agriculture Organization (Forestry Division) van de Verenigde Naties om in internationaal verband één dag per jaar de betekenis van het bos en de bomen voor onze samenleving algemeen onder de aandacht te brengen, werd door de Nederlandse Bosbouw Vereniging overgenomen. Op 10 april 1957 werd in Apeldoorn de eerste Boomfeestdag gehouden en sindsdien wordt het evenement in een jaarlijks toenemend aantal gemeenten herhaald.

Uiteraard ligt hier voor de beheerders van gemeentebossen een dankbare taak om een Boomfeestdag te organiseren, waarbij men zich van gemeente tot gemeente aan de plaatselijke omstandigheden dient aan te passen en waarbij het resultaat in hoge mate afhankelijk is van de inventiviteit van de organisator en van de medewerking van de leerkrachten.

Ofschoon het door de kinderen zelf planten van bos uiteraard het hoogtepunt vormt, moet toch ook veel betekenis worden toegekend aan de voorbereiding op school en de "follow up" ná de Boomfeestdag zelf.

Lezingen door bosbouwers op de scholen en op stelwedstrijden, waaraan prijzen worden verbonden kunnen bijdragen tot de vorming van een mentaliteit die niet minder dan onmisbaar mag worden genoemd.

Naar mijn mening moeten wij ervoor waken, dat de Boomfeestdag geen sleur wordt, doordat hij te stereotyp wordt georganiseerd. Alleen indien de plaatselijke comité's actief blijven in het bedenken van nieuwe elementen voor de Boomfeestdag kunnen zij hun enthousiasme op de jeugd overdragen.

Schoolwandeltochten

Reeds gedurende een groot aantal jaren worden in Apeldoorn voor de zesde klassen van alle lagere scholen in het najaar schoolwandeltochten, waaraan

een natuur-quiz is verbonden, georganiseerd. Langs vooraf uitgezette routes in het bos wordt klassikaal onder leiding van de onderwijzer gewandeld met een tussenruimte tussen elke klas van enige honderden meters. Elk kind is uitgerust met een vragenlijst waarvan de nummers corresponderen met de nummers langs de route, waarop de vraag op de lijst betrekking heeft. Halverwege de wandeling wordt een balspel gespeeld, of een behendigheidswedstrijd gehouden.

Zowel de leerlingen als hun onderwijzers zijn elk jaar enthousiast over deze natuurwandeltochten, die op de speelweide eindigen, waar ook de prijsuitreiking plaatsvindt. Tot de meest gewaardeerde prijzen behoren wel hertegeweien, maar ook wildfoto's krijgen een ereplaats in de klas.

Conclusie

Gegeven de beperkte financiële middelen van de gemeenten kan het beheer van de gemeentebossen ten dienste van de recreatie zeer wezenlijk gericht worden op het actief bevorderen van het recreatief gebruik van het bos. De mogelijkheden om recreatie en pedagogie tot een zinvolle synthese te maken zijn ruimschoots aanwezig en kunnen stellig nog worden uitgebreid.

Terwijl de hoop gericht dient te blijven op de mogelijkheid dat ook eens slechtweer-voorzieningen zullen kunnen worden gebouwd kan de gemeentelijk bosbeheerder zinnen op mogelijkheden om de Nederlandse burger het contact met de natuur toch vooral te doen bewaren. De weinig investering vragende voorzieningen, zoals picknickplaatsen, richtingborden, parkeermogelijkheden, afvalmanden, etc. kunnen onderwijl worden aangebracht zonder er al te veel woorden aan te besteden.